

שמנוהלת בידי המוסד, משרד הביטחון וכמובן ראשי הממשלה לדורותיהם.

משרד החוץ לא מילא תפקיד מוביל בקשרים אלה – מדוע? פודה מסביר כי מכיוון שכל המדיניות במזרח התיכון הייתה בעלת משמעות ביטחונית, שהרי ישראל הייתה מדינה במצור, והכוונה לא הייתה לפתח את ערוצי הדיפלומטיה האזרחית המוכרת כמו למשל באירופה, באמריקה הצפונית והדרומית ובאפריקה, אלא למצוא מענים ביטחוניים לאתגרים צבאיים. לכן גופי הביטחון קיבלו על עצמם לפתח את היחסים המיוחדים האלה כדי להתמודד עם האתגרים הצבאיים של מדינה שמרחף מעליה איום צבאי בתנאי מצור (עמ' 16).

פריצת הדרך במזרח התיכון באה כאשר ישראל הבינה כי לא זו בלבד שאויביה אינם עשויים מקשה אחת ורק רוצים להשמדה, אלא הם גם חוששים וחושדים אלה באלה ומעוניינים לנצל את הקלף הישראלי במאבקים בינם לבין עצמם (עמ' 16).

אבל נתוני האיבה הבסיסיים בין ישראל לערבים לא אפשרו ליחסי ישראל ומדינות ערב "לצאת מהארון" והכול נשמר בסודי סודות, וזו עוד סיבה לכך שמערכות האמונות על סודיות כמו מערכת הביטחון הן המתאימות לפיתוח היחסים במזרח התיכון, ולא דווקא משרד החוץ. מכאן כותרת הספר: "מפילגש לידועה בציבור", אם כי מאז הסכמי אברהם אפשר להוסיף פרק חדש: מידועה בציבור לבת זוג חוקית.

חשיבותו של הספר לא רק בהיקפו אלא גם בייחודו. זהו חיבור אקדמי ראשון המקיף כמעט את כל תחומי הפעילות של הדיפלומטיה החשאית של ישראל (עמ' 608-625)¹ – חוץ מסוריה. זהו פרק שיש לעדכן, כי היו מגעים שכשלו עם האופוזיציה הסונית לאסד, ומצער לומר שישראל היא זו שלא הייתה מעוניינת בקשרים אלה. על מנת להבין מה הרתיע את ישראל יש להבין את ניסיונה המר של ישראל בלבנון. על כן התמקדתי בפרק על לבנון, כי דרך ההתנסות הזאת אפשר להבין את כל מערכת היחסים של ישראל עם הלבנט, וגם כמובן עקב שובה של לבנון למרכז ההתעניינות של ישראל.

את הספרים על פעילות ישראל במזרח התיכון אפשר לחלק לשלושה סוגים: האחד – ספרי זיכרונות של אנשי ביטחון שפעלו בגזרות שונות, כמו ספריו של גידי צפיר על כורדיסטן, איראן ולבנון (צפיר, 1999, 2002, 2006), או ספרו של יאיר רביד, ראש שלוחת המוסד בג'וניה, ביירות (רביד, 2012). בחיבורים מסוג זה מספרים הכותבים על התנסות אישית בחוויות הפעילות לבנון והם יכולים לשמש מקור למחקר שיפוטי אקדמי, אבל כשלעצמם אינם חיבור אקדמי.

מדוע קרסה תאוריית הברית בין ישראל למיעוטים בלבנט פנחס ענברי

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה

שם הספר: **מפילגש לידועה בציבור – היחסים החשאיים של ישראל עם מדינות ועם מיעוטים במזרח התיכון, 1948-2020**

מאת: אלי פודה

הוצאה: עם עובד

שנה: 2022

מס' עמודים: 899

ספרו של אלי פודה הוא אולי החיבור המקיף ביותר על הקשרים הסודיים בין ישראל לבין המרחב הערבי מימי הקמת המדינה עד ימינו אלה.

ספרו של אלי פודה **מפילגש לידועה בציבור – היחסים החשאיים של ישראל עם מדינות ועם מיעוטים במזרח התיכון, 1948-2020** הוא אולי החיבור המקיף ביותר על הקשרים הסודיים בין ישראל לבין המרחב הערבי מימי הקמת המדינה עד ימינו אלה. הספר רחב יריעה, כתוב בבהירות והקריאה בו שוטפת, וכל המידע רב הערך ממוסמך במראי מקום רבים ומגוונים. לפיכך הוא חיבור חיוני בחקר מדיניות הצללים הלא־רשמית של ישראל,

נקטה דווקא עמדה פרו־פלסטינית. זוהי סוגיה שאינה קשורה ישירות לספר, כי היא קשורה ביחסי צרפת עם הנוצרים. מכל מקום, ככל שהפלסטינים התחזקו גבר הצורך של הנוצרים בלבנון בברית עם ישראל, מכיוון שאירופה הנוצרית העדיפה את הפלסטינים.

יש להוסיף כי גם הצורך של השיעים בברית עם ישראל גבר באותה תקופה כי גם הם סבלו מן הפלסטינים, ואכן השיעים קיבלו את פני צה"ל במלחמת לבנון הראשונה באורז מבושם, אבל ישראל זנחה את השיעים. מדוע? פודה מסביר כי היו שתי סיבות לכך: גם בגלל הקשרים החבריים שנרקמו בין בכירים ישראלים למרונים, בה בשעה שלא הייתה להם היכרות קרובה עם השיעים באותה רמה של היכרותם עם המרונים, אבל בעיקר מכיוון שישראל שמה פעמיה ישירות לביירות, ולא ראתה עדיפות לקשר עם עדה שעיקר כוחה היה בדרום לבנון ובבקעה, ואילו בביירות ישראל הייתה צריכה את המרונים (עמ' 284–285). אפשר לומר כי אילו מטרת המלחמה אכן הייתה לכונן אזור ביטחון בטווח של 40 ק"מ מהגבול, כפי שישראל הכריזה רשמית, הייתה ישראל שמה דגש על טיפוח יחסיה עם השיעים. ואולם מכיוון שדרום לבנון היה חשוב רק כדי להגיע לביירות, לא שמו לב לחשיבות הקשר עם השיעים.

כאן אלי פודה מתערב בוויכוח הישראלי הפנימי – האם שר הביטחון אריאל שרון והרמטכ"ל רפאל איתן (רפול) הונו את ראש הממשלה מנחם בגין ב"מלחמת שולל" ולא דיווחו לו על כוונתם להגיע לביירות, בעוד בגין האמין כי יעצרו בקילומטר ה-40, כפי שדיווח לאמריקאים? פודה קובע – ולדעתי בצדק – כי אנשי הקודקוד המשולש בגין־שרון־רפול חשבו מלכתחילה על "התוכנית הגדולה" של חיסול אש"ף, העתקת הפלסטינים מלבנון דרך סוריה לירדן והקמת מדינה פלסטינית בירדן, כדי שישראל תוכל לספח את יהודה ושומרון (עמ' 278). זו הייתה תוכנית הזויה שנתפרה על פי ממדיו הפנומנליים של שרון, ואין פלא שקרסה. אבל גם בלי התוכנית הזאת, עצם האמונה שאפשר לסמוך על הפלנגות שהם "יעשו את העבודה" במערב ביירות ויפטרו את צה"ל מכניסה לקן הצרעות הזה הייתה נאיבית, ופודה מסביר מדוע, תוך חשיפת חילוקי הדעות בתוך המערכת הישראלית.

על פי התיאור שלו, בראש המאמינים בברית עם המרונים עמד ראש הממשלה בגין, וגישתו הייתה רומנטית (עמ' 276–279). כמי שבא מן הגלות, עצם העובדה שהיהודים יצילו את הנוצרים קסמה לבגין, והוא מצא בכך משמעות היסטורית. שרון ורפול, שרצו למוטט את אש"ף בגלל תוכניותיהם ביהודה ושומרון (עמ' 250),³ לא ניסו לפקוח את עיניו של בגין, אבל כל המערכת

סוג אחר הוא חיבורים של עיתונאים, כמו 'מלחמת שולל' מאת זאב שיף ואהוד יערי (שיף ויערי, 1984), וספרו של שמעון שיפר 'כדור שלג', אשר מכותרת המשנה שלו – **סודות** מלחמת לבנון – אפשר ללמוד על מגבלותיו (שיפר, 1984). כלומר בספריהם ביקשו העיתונאים להבליט הישגים עיתונאיים וסקופים מתחומי הסיקור שלהם, והדיוק האקדמי לא בהכרח עמד לנגד עיניהם. הספרות האקדמית שקדמה לחיבורו של אלי פודה התמקדה בתחומים מסוימים כמו ירדן (ססר, 1983); ועיראק (Baram, 1991, 2014; Eppel, 1994, 2004). יש עוד ספרים רבים ומצוינים שלא הזכרתי. הבדל ביניהם לבין ספרו של אלי פודה הוא שהאחרון מנסה לתת מבט־על הבוחן את המזרח התיכון כולו.

בחרתי להתמקד בפרק של פודה על לבנון כדי לבחון את יסודות מדיניות ישראל לאו דווקא מול **מדינות** ערביות, אלא מול **העדות** בלבנט. זאת כדי לבחון סוגיה אקטואלית מאוד שנדמה לי כי לא נותנים עליה את הדעת במידה מספקת, והיא עליית משקלן של העדות לעומת הממלכתיות. הדבר בלט ממש לאחרונה, כאשר העדה השיעית המיוצגת בידי חזבאללה ניסתה לטרפד את הסכם הגבול הימי ("הסכם הגז") עם ישראל, שהוא אינטרס ממלכתי לבנוני מן המדרגה הראשונה. העדה השיעית התייצבה מול המדינה, ובסופו של דבר ההסכם נחתם ב־27 באוקטובר 2022.

כאמור, בימי המלחמה בסוריה האופוזיציה הסונית למשטר השיעי של אסד הושיטה יד לישראל,² ואת התשובה לשאלה מדוע ישראל לא קיבלה את היד המושטת יש לחפש בלקיחה מן הביצה העדתית ששקעה לתוכה בלבנון. ואכן, שורשי המדיניות הישראלית לגבי העדות בלבנט נעוצים באכזבה מן הקשר ההדוק עם המרונים בלבנון ועם התקוות הבלתי מציאותיות שתלו בקשר הזה.

ספר חשוב מאוד להבנת הכשלון הישראלי בלבנון הוא ספרו של רובר חאתם, הידוע בכינויו **קובר**, שעיקר חשיבותו בחשיפת תרבות הרצח, השקר והשחיתות של הפלנגות, בעלי הברית של ישראל, ואותו "קובר" שם את האצבע בדיוק בנקודה שבה החליט בשיר ג'ומאיל, מנהיג הכוחות הלבנוניים (הפלנגות), לפתוח את ערוץ התקשורת עם סוריה כדי לנטוש את ישראל.

ראשית, הקשר המשמעותי עם המרונים החל בשנת 1976, כאשר משלחת רמת דרג של הפלנגות הגיעה לישראל כדי לבקש עזרה. הפלנגות הגיעו למסקנה שגבם אל הקיר (עמ' 242). לא כל כך ברור מן הנאמר בספר מדוע הם הגיעו למסקנה הזאת, וסבורים כי זאת השנה שבה אירע **הטבח שעשה אש"ף בעיירה הנוצרית דאמור**, וצרפת הקתולית, שהייתה אמורה להגן על המרונים,

קשה להעריך "מה היה קורה אילו", זה לא קרה וכנראה גם לא יקרה, ומספרו המעולה של פודה אפשר להבין מדוע. ההתמקדות בלבנון לא צריכה להטעות. הספר מקיף את המזרח התיכון, ומן הדוגמה של לבנון, הפרט, אפשר ללמוד על הכלל.

פנחס ענברי הוא יועץ וחוקר בכיר במרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה, עיתונאי ותיק ופרשן לענייני ערבים והמזרח התיכון. מוסמך האוניברסיטה העברית בתולדות האיסלאם והמזרח התיכון מחברם של מספר ספרים העוסקים בפלסטינים, וביניהם: *The Palestinians: Between Terrorism and Statehood* (Sussex Academic, 1996).
pinhasinbari@gmail.com

מקורות

ספר, א' (1983). **בין ירדן לפלסטין: ביוגרפיה פוליטית של וצפי אל-תל**. הקיבוץ המאוחד.
צפיר, א' (ג') (1999). **אנא כורדי – רומן מלחמה ומילוט בכורדיסטאן**. הד ארצי.
צפיר, א' (ג') (2002). **שטן גדול שטן קטן**. מעריב – הד ארצי.
צפיר, א' (ג') (2006). **פלונטר – שוטר תנועה בסבך הלבנוני**. ידיעות ספרים.
ריבד-רביץ, י' (2012). **חלון לחצר האחורית – תולדות קשרי ישראל עם לבנון, עובדות ואשליות**. אופיר ביכורים.
שיף, ז' ויערי, א' (1984). **מלחמת שולל**. שוקן.
שיפר, ש' (1984). **כדור שלג – סודות מלחמת לבנון**. ידיעות אחרונות.
Baram, A. (1991). *Culture, history, and ideology in the formation of Ba'athist Iraq, 1968-69*. Palgrave Macmillan.
Baram, A. (2014). *Saddam Husayn and Islam 1968-2003: Ba'ath Iraq from secularism to faith*. WWC Press/Johns Hopkins University.
Eppel, M. (1994). *The Palestine conflict in the history of modern Iraq*. Frank Cass.
Eppel, M. (2004). *Iraq from monarchy to tyranny: From the Hashemites to the rise of Saddam*. University Press of Florida.

הערות

- 1 לעניין זה יש חשיבות בפרק 'מסקנות' בספר, המקיף ממבט-על את מכלול הפעילות הדיפלומטית השקטה של ישראל בעולם הערבי.
- 2 ידע אישי שעדיין לא ניתן לפרסמו.
- 3 אחרי שדין הזהיר התפטר מן הממשלה של בגין, שרון ורפול עברו לקדמת הבימה כדי להנהיג בלבנון מדיניות אקטיבית.
- 4 חוות דעת של אליהו ששון: "הם (המרונים) שילבו את הרע שבתכונות המערב עם התכונות השליליות של אנשי המזרח התיכון". הוא לא האמין כי המרונים לא יתחשבו בדעת הרוב הסוני בכל הקשור ביחסים עם ישראל; איומי סוריה על בשרי בוועידת הפסגה הערבית במרוקו ב-6 ספטמבר 1982.

המקצועית לא האמינה בכך. למשל, אליהו ששון טען בזמנו כי המיעוטים במזרח התיכון חייבים להביא בחשבון את עמדות הרוב המוסלמי הסוני (עמ' 244-245, 276),⁴ וברגע האמת המרונים לא יוכלו לעמוד בדיבורם, לא חשוב עד כמה הרחיקו לכת בהבטחות לישראל, אם בכלל הבטיחו, או שהישראלים הבינו מהרהורי ליבם דברים שהמרונים לא אמרו. ברגע שהנוצרים בלבנון תמכו בצירופה של לבנון לליגה הערבית, הם הגדירו את עצמם קודם כול כערבים ורק לאחר מכן כנוצרים, וכך היה צריך להעריך את צעדיהם לעתיד (עמ' 288, על התפכחותו הכואבת של בגין). קצין המודיעין הצעיר עמוס גלעד נפגש עם הפלנגות ומסקנתו הייתה חד-משמעית – אי אפשר להאמין להם.

קשה להעריך "מה היה קורה אילו", זה לא קרה וכנראה גם לא יקרה, ומספרו המעולה של פודה אפשר להבין מדוע.

וכאן אנו חוזרים לקוברה. הוא קבע כי נקודת המפנה מבחינת ג'ומאייל הייתה השיחה עם בגין בנהריה, שבה בגין דרש מג'ומאייל לכרות הסכם שלום ישראל בתמורה לכל העזרה שישראל הושיטה לנוצרים. ג'ומאייל לא יכול היה להבטיח זאת, כי המרונים היו חייבים להתחשב בדעת הרוב הערבי. בגין לא קיבל זאת והשיחה הסתיימה בצורה גרועה. אולי פה בגין הבין בפעם הראשונה כי ראייתו הרומנטית ביחס לנוצרים הייתה מוטעית (עמ' 255, 278), ואולי בנקודה זו החלה התמוטטותו הנפשית.

קוברה מספר כי מייד אחרי השיחה הזאת הורה ג'ומאייל לאלי חובייקה ליצור ערוץ קשר לסוריה. את הטבח בסברא ושאתילה עשה אלי חובייקה, ויש לחשוד כי עשה זאת בעצה אחת עם סוריה, כדי למוטט את ההשפעה של ישראל בלבנון. הפיאסקו בביירות והטבח בסברא ושאתילה הביאו את המערכת הישראלית למסקנה בסיסית כי "ברית המיעוטים קרסה" (עמ' 220, 279).

וזה מביא אותנו לימינו אלה ולבחינת חוסר רצונה של ישראל להתחבר עם האופוזיציה הסורית שלחמה באסד. האירוניה היא שמי שפנה לישראל במלחמת סוריה לא היו המיעוטים הדתיים והעדתיים אלא הרוב הערבי-סוני, וזו יכולה להיות דוגמה לכך שפרדיגמה שהייתה נכונה בסיטואציה אחת אולי אינה נכונה בסיטואציה אחרת, שהרי אם נאמר שצריך להתקשר עם הרוב הסוני ולא עם המיעוטים – הרי בסוריה הרוב הסוני התקומם מול המיעוט העלווי ורצה את עזרתו.